

ВИДИ ПРАВ НА БОЛОТА В УКРАЇНІ

УДК 349.6: 540.456

Актуальність теми. Поняття та система речових і зобов'язальних прав є предметом детального дослідження представників цивільного права. Зокрема, речові права є одним з базових інститутів цивільного права. Визначення поняття та системи прав на землю детально аналізується в земельно-правових наукових джерелах. Розширення дії інституту речових прав на природні ресурси зумовило появу новітніх досліджень змісту та особливостей прав на природні ресурси. Разом із тим, у наявних дослідженнях не враховані особливості, притаманні правам, на підставі яких може відбуватись використання боліт в Україні. Як наслідок, механізму правового регулювання відносин власності та користування боліт в Україні притаманні прогалини, недоліки, немає чітко сформованої системи прав на болота. Таким чином, беручи до уваги положення, обґрунтовані представниками науки загальної теорії права і держави, цивільного прав, земельного права та екологічного права постає потреба у визначенні видів прав на болота.

Аналіз досліджень даної проблеми. Питання про види прав на землю та інші природні ресурси в Україні розглядалися на сторінках юридичної літератури такими вченими, як М. В. Шульга, Н. Р. Кобецька, Д. В. Бусуйок, В. В. Семків, Н. В. Фролова та інші.

Постановка мети. Метою цього дослідження є визначення поняття та системи прав на болота в Україні, проведення аналізу права власності на болота, права користування болотами та природноресурсових сервітутів.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, будь-яке право можна розглядати як об'єктивне право, як суб'єктивне і як правовідносини. Зокрема, автори підручника з цивільного права України наводять наступне розуміння речових прав (як об'єктивного права) – це сукупність правових інститутів, норми яких забезпечують особі можливість здійснювати належні їй суб'єктивні цивільні права щодо впливу на річ, яка знаходиться в її го-

сподарюванні, за своєю волею або без щоразового погодження своєї волі з волею інших, причетних до цієї речі, осіб [1, с. 295]. В розумінні суб'єктивних прав речові права можна визначити як права, що забезпечують задоволення інтересів власника шляхом безпосереднього впливу на річ, яка перебуває у сфері його господарювання [2, с. 68]. З погляду правовідносин, Р. А. Майданник зазначає, що в «абсолютних (речових і виключних) відносинах сутність суб'єктивного права зводиться до права на власну поведінку, тоді як у відносних правовідносинах вона стає правом вимоги конкретної поведінки від зобов'язаних осіб» [3, с. 221].

Представники науки земельного права теж поділяють права на землю на речові та зобов'язальні. Підставами для такого поділу прав на землю є особливості правового регулювання відповідних земельних відносин [4, с. 415]. На думку П. Д. Філюк, речовими слід вважати права, які надають їх володільцю можливість безпосередньо, тобто незалежно від волі іншої особи, впливати на земельну ділянку [5, с. 13]. В контексті природноресурсового права Н. Р. Кобецька зазначає, що виходячи з цивільно-правового поняття речових прав, права на природні ресурси можна визначити як юридично закріплені можливості, які забезпечують задоволення інтересів уповноваженої особи в раціональному і ефективному використанні природних ресурсів шляхом безпосереднього впливу на природні ресурси, що перебувають у сфері її володіння [6, с. 196].

П. Д. Філюк визначає, що земельне законодавство України передбачає існування таких видів речових прав на землю, як право власності на землю та речові права на чужу земельну ділянку або обмежені речові права [5, с. 13]. Отже, за аналогією можна стверджувати, що на болота можуть виникати такі види речових прав, як право власності на болота та речові права на чужу земельну ділянку, де знаходиться болото або обмежені речові права на болото. Р. А. Майданник поділив речові права на дві групи: 1) першу групу становлять права на свої речі (до їх числа відноситься право власності); 2) друга група – це права на чужі речі – сервітути, емфітевізис, права забудови (суперфіцій), застава тощо [3, с. 223].

Зважаючи, що болото є комплексним природним об'єктом, а правове регулювання будується за поресурсовим принципом, природні ресурси боліт включають: надрові ресурси боліт; лісові ресурси боліт; водні ресурси боліт; ресурси флори та фауни боліт.

Згідно такої класифікації можна виділити наступні види прав на болота:

- права на надрові ресурси боліт (корисні копалини);
- права на лісові ресурси боліт;
- права на водні ресурси боліт;
- права на рекреаційні ресурси боліт;
- права на ресурси флори та фауни (рослинний та тваринний світ) боліт.

Враховуючи специфіку та особливість боліт, законодавством найчастіше врегульовуються такі із речових прав:

- право власності на болота (про це свідчать положення ст. 13, 14 Конституції України [7], інших актів природоресурсного законодавства, зокрема, ст. 6 Водного кодексу України [8], ст. 7-10 Лісового кодексу України [9] тощо);

- право користування болотами (впливає зі ст. 48 Водного кодексу України та інших);

- сервітутні права на болота (про це свідчить положення ст. 23 Лісового кодексу України, ст. 47 Водного кодексу України тощо).

Нормативно-правові акти не називають чітко, в яких формах власності можуть перебувати болота та з урахуванням екологічної важливості цих природних комплексів та приналежності їх до природних об'єктів, можна визначити, що болота є власністю Українського народу. На сьогодні болота переважно перебувають у складі земель водного фонду, лісогосподарського призначення та у складі земель сільськогосподарського призначення будь-якої форми власності. Ділянки боліт можуть набуватися у власність способами, передбаченими Земельним кодексом України, але, враховуючи потреби сьогодення, необхідно детально регламентувати набуття у власність боліт із врахуванням особливостей та обмежень у цій сфері.

Болота також виступають одним з ключових типів водно-болотних угідь, як за площею, так і за їх функціональною роллю. Н.

В. Фролова вказує, що водно-болотні угіддя можуть перебувати у всіх існуючих формах власності. Таким чином, деякі з природних ресурсів водно-болотних угідь можуть перебувати у всіх формах власності, а деякі – тільки у власності Українського народу [10, с. 227].

Болота можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Оскільки болота входять до складу земель водного фонду та лісгосподарського призначення, то відповідно до ч. 1 ст. 55 та ч. 1 ст. 59 Земельного кодексу України [11], землі водного фонду та лісгосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Суб'єктами права власності на болота є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи.

У державній власності перебувають усі болота України, крім боліт, що перебувають у комунальній або приватній власності. Право державної власності на болота набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів АРК, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону України.

У комунальній власності перебувають болота в межах населених пунктів, крім боліт, що перебувають у державній або приватній власності. У комунальній власності можуть перебувати й інші болота, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку. Право комунальної власності на болота реалізується територіальними громадами безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. Право комунальної власності на болота набувається при розмежуванні в установленому законом порядку земель державної і комунальної власності, а також шляхом передачі земельних ділянок з державної власності в комунальну та з інших підстав, не заборонених законом.

Громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, а також озера, водосховища, інші водойми, боло-

та та острови для сінокошіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт тощо. Положення щодо використання земель водного фонду закріплені у ст. 85 Водного кодексу України, за яким у тимчасове користування за погодженням з постійними користувачами земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів можуть надаватися підприємствам, установам, організаціям, об'єднанням громадян, релігійним організаціям, громадянам України, іноземним юридичним та фізичним особам для сінокошіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, а також для проведення науково-дослідних робіт. Користування болотами у зазначених цілях здійснюється з урахуванням вимог щодо охорони боліт від забруднення, засмічення, а також з додержанням правил архітектури планування приміських зон та санітарних вимог у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. Порядок користування землями водного фонду, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 1996 р. №50214 [12], передбачає, що право користування земельною ділянкою на землях водного фонду виникає після встановлення меж цієї ділянки в натурі (на місцевості) і одержання відповідного документа, що посвідчує це право.

Ст. 56 Земельного кодексу України передбачено, що громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісгосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Лісовий кодекс України в редакції 2006 р. у ч. 1 ст. 12 містить практично те ж положення, однак позитивом є те, що в даній статті конкретизується, що ці земельні ділянки надаються громадянам та юридичним особам України, адже прямої заборони на приватизацію земель іноземними юридичними особами Земельний кодекс України не містить. Ст. 59 Земельного кодексу України передбачає можливість безоплатної передачі у власність

замкнених природних водойм загальною площею до 3 гектарів тими ж суб'єктами. У даній статті не вказується, що вони передаються у складі угідь господарств, тому часто при розгляді справ звертаються до ЗУ «Про фермерське господарство» [13]. ч. 8 ст. 7 ЗУ «Про фермерське господарство», де говориться про те, що землі лісогосподарського призначення і водного фонду можуть передаватися лише у розмірі 5 – 3 га у склад угідь фермерського господарства. А ст. 12 ЗУ «Про фермерське господарство» встановлює, що до складу фермерського господарства можуть входити земельні ділянки, що належать громадянам на праві приватної власності, кожному з яких уже можуть бути передані земельні ділянки лісогосподарського призначення і водного фонду вказаних розмірів, відповідно до ст.ст. 56 і 59 ЗКУ. У ч. 3 ст. 4 ЗУ «Про селянське (фермерське) господарство» [14], який втратив чинність, було закріплено, що землі лісового і водного фондів, що входять до складу угідь селянських (фермерських) господарств, не можуть передаватися у приватну власність господарств, за винятком невеликих (до 5 гектарів) ділянок лісів і невеликих (до 3 гектарів) ділянок водойм і боліт. Однак, спеціальний закон, який регулює правовий режим діяльності фермерського господарства не може дати вичерпну відповідь на питання, яким юридичним особам можуть бути передані болота. Тому ст. 59 Земельного кодексу України дає суб'єктивне право будь-якій юридичній особі звертатися в органи приватизації щодо отримання відповідної земельної ділянки, якщо це не суперечить її статутним документам.

В ст. 6 Водного кодексу України визначено, що води (водні об'єкти) є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. В ч. 2 ст. 3 Земельного кодексу України вказується, що земельні відносини, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря, регулюються цим кодексом, нормативно-правовими актами про надра, ліси, води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря, якщо вони не суперечать цьому кодексу. Але оскільки болото - це цілісний природно-територіальний комплекс, який складається із земельної ділянки та взаємопов'язаними природними компонентами – водою, торфом і притаманними

їй флорою та фауною, то передача в приватну власність боліт згідно Земельного кодексу є абсолютно легітимною.

Обмеження, щодо можливості перебування боліт у приватній власності, визначено у п. 4 ст. 84 Земельного кодексу України. Землі водного фонду не підлягають передачі у приватну власність, крім випадків, передбачених у ст. 59 Земельного кодексу України. Нею встановлено, що громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність лише замкнені природні водойми загальною площею до 3 гектарів. Поняття «замкнена природна водойма» законодавство не містить. Аналіз водного законодавства дозволяє зробити висновок, що замкненими водоймами є невеликі за площею і непроточні водоймища, які не мають гідравлічного зв'язку з іншими водними об'єктами [15, с. 151]. По суті, у приватну власність можуть передаватись такі земельні ділянки водного фонду, на яких розташовані невеликі болота, які не перевищує 3 гектарів. Разом з тим цією ж статтею встановлено, що власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми. Це означає, що такі земельні ділянки після будівництва на них згаданих штучних водойм можуть бути переведені до категорії земель водного фонду.

Необхідною умовою законодавчого встановлення приватної власності боліт є врахування обмеженості природних ресурсів, що передаються та наслідки такої передачі. Встановлення об'єктивного права реалізації громадянами України своїх суб'єктивних прав на болота в такому об'ємі, як це передбачено, може призвести до тотальної приватизації всіх боліт, розукрупнення яких навряд чи сприятиме екологічній стабільності країни та охороні різних видів біологічних екосистем. Адже поняття замкнена земельна ділянка лісгосподарського призначення – це абсолютно оціночне поняття, щодо якого немає навіть казуїстичного визначення. Тому поняття замкнена земельна ділянка лісгосподарського призначення, рівно як і замкнена природна водойма, буде

визначатися, виходячи із власних уявлень суб'єктів та органів приватизації.

Якщо на території боліт створюється об'єкт природно-заповідного фонду, режим охорони такого угіддя і використання його земель передбачається такої самий, як і для земель цього фонду.

Право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо болота для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом. Сервітутні права на болота може виявлятися у можливості проходу чи проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання, меліорації тощо. Приблизний, проте далеко не вичерпний перелік основних найпоширеніших видів земельних сервітуту дає Земельний кодекс України. Здебільшого, земельні сервітуту встановлюються між сусідніми земельними ділянками, проте сервітут може бути встановлений і на використання земельної ділянки, яка безпосередньо не межує з «панівною». Семків В.В. вважає, що суть поняття природноресурсовий сервітут мав би зводитися до того, що власник сусіднього або іншого природного ресурсу права обмеженого користування ним. Отже, природноресурсові сервітуту обмежують права одних ресурсокористувачів на користь інших фізичних та юридичних осіб, які користуються природними ресурсами [16, с. 81].

Висновки. Оскільки болото є цілісним природно-територіальним комплексом, то речові права на болота слід розглядати як права на певну земельну ділянку з взаємопов'язаними природними компонентами – водою, торфом і притаманними їй флорою та фауною. Болото може бути об'єктом речових прав, але лише за умови врахування його специфіки та здійснення правового регулювання спеціальними нормами природоресурсного законодавства, оскільки, необхідно зберігати обережність та виваженість при поширенні на правовий режим боліт земельно-правових інструментів. Крім того, в законодавстві України відсутнє комплексне регулювання боліт як самостійних природних об'єктів, що зумовлює і відсутність уніфікованих положень по встановленню речових прав на цей об'єкт.

Під речовими правами на болота можна розуміти юридично забезпечену можливість суб'єкта впливати на відособлений комплексний природний об'єкт – болото, що перебуває в її законному володінні, зокрема, на праві власності, за умови врахування їх специфіки та наслідків використання.

Система прав на болота з урахуванням цивільно-правових та земельно-правових підходів може бути представлена такими основними видами прав:

- право власності;
- право володіння (користування);
- сервітутні права.

1. Бірюков І. А., Заїка Ю. О. *Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки.* – К. : КНТ, 2006. – 480 с.
2. Заїка Ю. І. *Українське цивільне право / Ю. І. Заїка.* – К. : Істина, 2005. – 312 с.
3. Майданик Р. А. *Цивільне право: Загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право / Р. А. Майданик.* – К. : Алерта, 2012. – 472 с.
4. Бусуйок Д. В. *Поняття та система прав на землю за земельним законодавством України / Д. В. Бусуйок // Правова держава : щорічних наукових праць. К: ІДІ НАП України, 2007. – Випуск 18. – С. 414-418.*
5. Філюк П. Т. *Юридичне забезпечення захисту земельних прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / П. Т. Філюк; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 19 с.*
6. Кобецька Н.Р. *Особливості прав на природні ресурси / Н.Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наукових статей. Випуск XXVI. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 194-201.*
7. *Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>*
8. *Водний кодекс України від 06.06.1995 р. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>*
9. *Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>*

10. Фролова Н. В. Законодавче закріплення права власності на водно-болотні угіддя / Н. В. Фролова // *Актуальні проблеми держави і права.* – 2008. – Випуск 37. – 225-228 с.
11. *Земельний кодекс України від 25.10.2001р.* / [Електронний ресурс] / *Офіц. сайт Верховної Ради України.* – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
12. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду» від 13.05.1996 р.* [Електронний ресурс] / *Офіц. сайт Верховної Ради України.* – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/502-96-n>
13. *Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р.* [Електронний ресурс] / *Офіц. сайт Верховної Ради України.* – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
14. *Закон України «Про Про селянське (фермерське) господарство» від 20.12.1991 р.* [Електронний ресурс] / *Офіц. сайт Верховної Ради України.* – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2009-12>
15. *Земельний кодекс України : наук.-практ. комент./ за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги.* – Вид. 6-е, допов. – Х. : *Одіссей*, 2009. – 624 с.
16. *Семків В. В. Природноресурсові сервітути за законодавством України: сучасний стан та перспективи розвитку / В. В. Семків // Право, суспільство і держава: форми взаємодії : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* – К., 2013. – С.80-83.

Жидан О.С. Види прав на болота в Україні

В статті проаналізована класифікація прав на болота в Україні в залежності від обраного критерію відмежування. Характеризуються види прав на болота в Україні, які закріплені в законодавстві України, а саме права власності на болота, права користування болотами та природноресурсові сервітути.

Ключові слова: болото, види прав на болота, право власності на болота, право користування болотами, природноресурсові сервітути.

Жидан О.С. Виды прав на болота в Украине

В статье проанализирована классификация прав на болота в Украине в зависимости от выбранного критерия отграничения. Характеризуются виды прав на болота в Украине, которые закреплены в законодательстве Украины, а именно права собственности на болота, права пользования болотами и природноресурсовые сервитуты.

Ключевые слова: болото, виды прав на болота, право собственности на болота, право пользования болотами, природноресурсовые сервитуты.

Zhidan O.S. Types of rights on swamps in Ukraine

In the article is analyzed the classification of rights on swamp in Ukraine according to the chosen criterion separation. Characterized types of rights swamp in

Ukraine, which are enshrined in the legislation of Ukraine, namely ownership of the swamps, marshes and the right to use natural resources easements.

The concept and system of proprietary and obligation rights is the subject of detailed studies of representatives of civil law. In particular, property rights are one of the basic institutions of civil law. The definition of concept and the system of rights on the land in detail is analyzed in the legal research sources. Extension of the Institute of Property Rights on natural resources led to the emergence of new research content and particular the right of natural resources. However, available studies do not take into account the peculiarities inherent in rights, on the basis of which can be used the applying of wetlands in Ukraine. As a result, the mechanism of regulation of property relations and the use of wetlands in Ukraine is inherent gaps, flaws, there is no clearly established system of rights to the swamp. Thus, taking into account the provisions justified by the science of the general theory of law and state, civil rights, land rights and environmental law raises the need to determine the types of rights in the swamp. As the swamp is an entire of natural-territorial complexes, the property rights on the swamp should be seen as the right of the land with interconnected natural ingredients - water, peat and its inherent flora and fauna. Swamp may be the subject of real rights, but only if taking into account its specificity and regulation of special natural resource law rules because it is necessary to maintain caution and prudence in the propagation of the legal regime of wetlands, land and legal instruments. In addition, the legislation of Ukraine is no comprehensive regulation of wetlands as independent natural objects and makes no uniform regulations for the establishment of real rights to the property. Under property law in the swamp can be understood legally possible to influence the subject's isolated complex natural object - swamp, which is in its rightful ownership, including the right of ownership, subject to consideration of their specificity and effects of use.

Keywords: swamp, swamp types of rights, ownership of marshes, swamps right to use, natural resources easements.

Колос І.В.

ЕКОЛОГІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА НАТО

УДК. 349.6: 327.5

Постановка проблеми. На сьогоднішній день перед кожною державою постає великий перелік екологічних викликів. Серед них, зокрема, можна виділити техногенну переважаність, негативні соціально-екологічні наслідки природних катастроф; погіршення екологічного стану водних басейнів; необхідність подолання негативних наслідків воєнної та іншої екологічно небезпечної діяльності; недостатню ефективність утилізації токсичних й екологічно небезпечних відходів тощо.